

Maria Dębowska [recenzja]: *Handbuch der Geschichte Russlands, Band 6: Einführung in Literatur, Quellen und Hilfsmittel*, von Peter Hoffmann, unter Mitarbeit von Lothar Kölm, Anton Hiersemann, Verlag, Stuttgart 2004, ss. XII, 340, ISBN 3-7772-0408-0.

Poczynając od 1981 roku ukazywało się w wydawnictwie Antona Hiersemanna w Stuttgarcie sześciotomowe monumentalne dzieło zatytułowane *Handbuch der Geschichte Russlands*. Zaprezentowane w nim zostały dzieje wschodniego sąsiada Polski poczynając od utworzenia Rusi Kijowskiej a kończąc na rozpadzie imperium sowieckiego w 1991 roku. W pracy nad opracowaniem tego dzieła uczestniczyło wielu historyków niemieckich. W pierwszym tomie, pod redakcją Manfreda Hellmanna, dzieje Rosji zostały doprowadzone do 1613 roku. Tom drugi, pod redakcją Klaus Zernacka, poświęcony jest dziejom imperium rosyjskiego w latach 1613-1856. Trzeci tom, pod redakcją Gottfrieda Schramma obejmuje okres od 1856 roku, poprzez powstanie Związku Sowieckiego, do końca drugiej wojny światowej w 1945 roku. Indeks do pierwszych trzech tomów, pod redakcją Klaus Zernacka przy współpracy Lothara Kölma i Christopha Schrödera, został wydany jako czwarty tom *Handbuch der Geschichte Russlands*. Tom piąty, pod redakcją Stefana Plaggenborga obejmujący dzieje Związku Sowieckiego w latach 1945-1991, ukazał się w pierwszych latach XXI wieku.

W 2004 roku ukazał się drukiem pod redakcją Klaus Zernacka ostatni, szósty tom tego zbiorowego dzieła autorstwa Petera Hoffmanna zatytułowany *Einführung in Literatur, Quellen und Hilfsmittel*. W nadawaniu ostatecznego kształtu temu wydawnictwu służył autorowi pomocą Lothar Kölm, znawca Rosji legitymujący się bogatym doświadczeniem w pracy redakcyjnej.

Opracowanie to odbiega swoim charakterem od wcześniejszych tomów omawianego dzieła. W trakcie prac nad nim zostały wykorzystane doświadczenia autorów, którzy opracowali pierwsze pięć tomów *Handbuch der Geschichte Russlands*. W omawianym dziele Peter Hoffmann podjął się prezentacji piśmiennictwa, zagadnień ogólnych i szczegółowych, specyficznych pojęć, a nawet pewnych osobliwości, które nie mogły znaleźć się w pracy przedstawiającej w sposób chronologiczno-systematyczny dzieje Rosji i jej kontynuacji - Związku Sowieckiego. Znajomość ich stanowi niezmiernie ważny czynnik pozwalający w pełniejszy sposób zgłębić i zrozumieć specyfikę dziejów narodu rosyjskiego i innych narodów żyjących w obrębie tego imperium. Autor zwraca uwagę na to z jakimi pro-

blemami, trudnościami a nawet osobliwościami zetknie się każdy badacz dziejów tej części świata. Powstał więc swego rodzaju podręcznik nauk pomocniczych historii w odniesieniu do imperium rosyjskiego. *Einführung in Literatur, Quellen und Hilfsmittel* daje niezbędne informacje i wskazówki metodyczne do właściwego zajęcia się badaniem przeszłości imperium rosyjskiego i sowieckiego.

Część pierwsza omawianego dzieła została poświęcona zaprezentowaniu podstawowej literatury, do której należy sięgnąć przed poczynieniem następnych kroków w badaniach nad historią Rosji i Związku Sowieckiego. Część druga opracowania zawiera omówienie dziedzin typowych dla nauk pomocniczych historii: geografii historycznej, genealogii, chronologii, metrologii, numizmatyki, sfragistyki, heraldyki oraz falerystyki. W aneksie autor podzielił się swoimi spostrzeżeniami na temat trudności jakie sprawia obcokrajowcowi rozumienie i tłumaczenie tekstów w języku rosyjskim. Wskazać należy także na to, co jest ogromnym ubogaceniem omawianej pozycji, a mianowicie słowniczek zawierający wyjaśnienie rosyjskich terminów historycznych. Całość uzupełniają dobrze zrobione indeksy: rzeczowy, nazw etnograficzno-geograficznych i osobowy.

Rozdział poświęcony wskazówkom bibliograficznym dotyczącym literatury najbardziej ogólnej, to znaczy wszelkiego typu encyklopedii, leksykonów i podręczników, P. Hoffmann rozpoczyna od refleksji nad przydatnością tego typu literatury w języku niemieckim do badań nad historią Rosji i Związku Sowieckiego dochodząc do wniosku, że w piśmiennictwie niemieckojęzycznym raczej brak odniesień do publikacji rosyjskojęzycznych. Autor koncentruje się więc na zaprezentowaniu tego typu piśmiennictwa przede wszystkim w języku rosyjskim.

W omawianie zagadnień związanych z informacją o książkach, bibliotekach, poruszaniem się w bibliotekach rosyjskich wprowadza autor przez pokazanie możliwości (raczej niewielkich) wykorzystania Internetu i komputera jako narzędzi pracy w badaniach na historią imperium rosyjskiego i sowieckiego. Słabe postępy w komputeryzacji bibliotek (nawet tych największych), niski stopień digitalizacji katalogów i zbiorów bibliotecznych w Rosji nie pozwalają w znaczący sposób wykorzystać najnowszych osiągnięć techniki. Postęp w tej dziedzinie dokonuje się jednakże niezwykle szybko, stąd można się spodziewać, że i tam w niedalekiej przyszłości mogą zajść znaczne zmiany. Ze względu na wyżej wymienione przeszkody, poszukiwania informacji w bibliotekach rosyjskich muszą bazować przede wszystkim na tradycyjnych narzędziach wyszukiwawczych, a więc na katalogach kartkowych. Autor podzielił się, prawdopodobnie osobistymi doświadczeniami, wyniesionymi z pracy w największych bibliotekach w Rosji: państwowej bibliotece w Moskwie oraz bibliotekach narodowej i akademickiej w Sankt Petersburgu. Czytelnikowi przyzwyczajonemu do standardów europejskich, świat bibliotek naukowych w Rosji musi wydać się prawie egzotyczny. Jedną z licznych przeszkód w dotarciu do informacji jest brak swobodnego dostępu do katalogów bibliotecznych. Katalogi znajdujące w tych największych bibliotekach, zarówno alfabetyczny, jak i systematyczny nie prezentują całości zbiorów lecz jedynie reprezentatywny wybór literatury. Poza tym wielość

różnego rodzaju katalogów też nie ułatwia pracy. Stąd, ten kto chce zdobyć w bibliotekach w Rosji potrzebne informacje jest zmuszony włożyć wiele wysiłku i pokonać wiele barier, jako że w minionym okresie uczyniono tam wiele, by raczej utrudnić, a nie ułatwić dostęp do informacji.

Zaletą tej części omawianego opracowania jest wskazanie podstawowej literatury rosyjskojęzycznej niezbędnej historykowi, przy czym autor starał się przedstawić aktualny stan badań w oparciu o różne kategorie pomocy naukowych, jak: bibliografie bibliografii, bibliografie tematyczne, podręczniki i drukowane wykazy zasobów poszczególnych bibliotek. Zwrócił również uwagę na najnowsze wyniki badań publikowane w periodykach naukowych wydawanych w językach: rosyjskim (np. miesięcznik *Voprosy Istorii*), niemieckim (np. *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas. Neue Folge*) i angielskim (np. *The Russian Review. An American Quarterly devoted to Russia Past and Present*).

Z kolei na uwagę zasługuje prezentacja bibliografii retrospektywnej i bieżącej wybranych obszarów nauk historycznych, niezbędnych w poznawaniu całości dziejów państwa rosyjskiego i narodów je zamieszkujących, a mianowicie historii: społecznej i gospodarczej (m.in. górnictwo, hutnictwo, przemysł tekstylny, rolnictwo), prawa (w tym wybrane przykłady z historii więziennictwa), zarządzania, nauki, oświaty (szkolnictwo), kultury, literatury, muzyki i teatru, architektury i sztuki, Kościołów i wojskowości. Dokonując przeglądu literatury poświęconej poszczególnym obszarom badań historycznych autor pokazuje, jak bardzo piśmiennictwo, które powstało w państwie sowieckim jest przesiąknięte ideologią i jak bardzo badacze zmuszeni byli do przestrzegania politycznej poprawności. Rozdział ten unaocznia także granice „wolności” w badaniach naukowych w państwie sowieckim, wskazuje na zagadnienia całkowicie zakazane lub inne - nadmiernie eksploatowane. Daje się więc zauważyć, które dyscypliny cieszyły się większym lub mniejszym zainteresowaniem kierownictwa partii i państwa, czyli czynników które miały decydujący głos w wyznaczaniu kierunków poszukiwań naukowych w państwie sowieckim. Wielkie ubóstwo istnieje w badaniach nad historią Kościołów i wspólnot wyznaniowych. Autor zresztą koncentruje swoją uwagę na badaniach nad Cerkwią prawosławną; sygnalizuje tylko istnienie innych wspólnot wyznaniowych. Można przypuszczać brak badań mając na uwadze to, że ten obszar badań historycznych był pomijany. Literatura sowiecka do faktu istnienia Kościołów odnosiła się wyłącznie z materialistycznego punktu widzenia człowieka i świata.

Nadmiernie eksploatowane w państwie sowieckim były zagadnienia powstania i położenia proletariatu, ruchów robotniczych, walk klasowych itp. Stąd nawet pewnego rodzaju sensacją stała się, wydana po raz pierwszy w 1947 roku (drugie wydanie w 1966 roku), monografia Borysa A. Romanowa poświęcona życiu i zwyczajom na Rusi Kijowskiej (XI-XIII w.), w której była mowa o szlachcie, a nawet o duchowieństwie.

Autor zauważa, iż w przeciwieństwie do innych państw, brak jest w historiografii sowieckiej publikacji poświęconych historii wojskowości, bowiem koncen-

trowano się przede wszystkim na tematyce wojennej. Niewiele miejsca poświęcano w piśmiennictwie z okresu Związku Sowieckiego epoce carskich rządów; wyjątkiem były wybrane zagadnienia z polityki zagranicznej i historia wojen.

Peter Hoffmann zwrócił także uwagę na nowe tendencje w historiografii rosyjskiej po rozpadzie imperium sowieckiego. Cechą charakterystyczną tych nowych tendencji w historiografii rosyjskiej, podobnie zresztą jak i w historiografiach państw byłego bloku wschodniego jest ignorowanie tematów nadmiernie eksploatowanych w minionym okresie (por. *Historycy polscy i ukraińscy wobec problemów XX wieku*, red. P. Kosiewski i G. Motyka, Kraków 2000). Wielkim wzięciem cieszą się natomiast „białe plamy” w historiografii z okresu tzw. demokracji ludowej. Stare nawyki w interpretacji zdarzeń historycznych z pewnością jeszcze bardzo długo będą obecne w historiografii postsowieckiej.

Osobny rozdział autor poświęcił zagadnieniom odnoszącym się do źródeł rękopiśmiennych przechowywanych w archiwach rosyjskich, możliwościom i ograniczeniom w pracy w tych instytucjach. Zetknięcie się z oryginalnymi źródłami może okazać się dla niedoświadczonego badacza zbyt dużym wyzwaniem. Autor radzi więc, by każdy przed rozpoczęciem pracy w archiwach rosyjskich zapoznał się z odnośną literaturą, co ułatwi pokonanie trudności rozpoczynających się przede wszystkim od odmienności terminologii używanej w archiwach, odmienności alfabetu i wielości języków (dotyczy to szczególnie okresu od końca XVII wieku) w jakich zostały spisane dokumenty. Wprawdzie najstarsze źródła rękopiśmienne do dziejów Rosji zostały już opublikowane, niemniej jednak są one obecnie trudno dostępne, a ponadto edycje te nie odpowiadają normom wymaganym obecnie w edytorstwie. Dodać należy, że o ile w państwie sowieckim dobrze rozwinięta była archiwistyka, uprawiana na wyższych uczelniach, o tyle nie cieszyły się zbyt dużym uznaniem władz badania w archiwach i edytorstwo źródeł. Dopiero rozpad imperium sowieckiego zmienił nieco tę praktykę.

Osobny rozdział P. Hoffmann poświęcił biografistyce.

W drugiej części omawianego opracowania poświęconej różnym dziedzinom nauk pomocniczych autor zwraca uwagę na specyfikę i odmienności w życiu i obyczajach społeczeństwa rosyjskiego, szczególnie w dawnych wiekach, odmienności, które znalazły swoje odbicie w źródłach. Wiele tych szczegółowych zagadnień autor dogłębnie analizuje przytaczając odnośną literaturę. Do niewątpliwych odmienności należą trzyczęściowe nazwiska osób. Kwestia ta, jak i wszelkie jej odniesienia, jest obszernie wyjaśniona. Podobnie sprawa wygląda z odmiennością kalendarza. Co do nazwy dyscypliny poświęconej badaniu historii orderów, medali i honorowych odznak wojskowych, autor myli się twierdząc, że termin „falerystyka” (pochodzi od łacińskiego słowa *phalerae* – ozdoby noszone na piersi – ordery) występuje jedynie w języku rosyjskim, bowiem także w języku polskim termin taki jest używany.

Podkreślić należy fakt, że w omawianej pozycji zaprezentowany został w miarę pełny obraz historiografii rosyjskiej i sowieckiej. Na drugim miejscu pod względem liczbowym znajduje się piśmiennictwo niemieckojęzyczne (w tym tak-

ze tłumaczenia na język niemiecki rosyjskojęzycznych publikacji), co jest zresztą zrozumiałe, gdyż autor kieruje swoje rozważania przede wszystkim do czytelnika z niemieckiego kręgu językowego. Odniesienia do literatury w innych językach: angielskim, francuskim, a także polskim (jedna pozycja, oczywiście poza przetłumaczoną na język polski pracą K. Zernacka, *Polen und Russland. Zwei Wege in der europäischen Geschichte*, Berlin 1994; tłumaczenie polskie *Polska i Rosja. Dwie drogi w dziejach Europy*, Warszawa 2000) zdarzają się tylko jakby na marginesie. Zdecydowanie więc przeważają wyniki dociekań badaczy rosyjskich (sowieckich) i niemieckich nad innymi.

Einführung in Literatur, Quellen und Hilfsmittel jest niezmiernie interesującym przedsięwzięciem zachęcającym do badań i ogromnie je ułatwiającym tym wszystkim (również i Polakom), którzy albo profesjonalnie albo z racji hobby-stycznych chcą zagłębić się w poznawanie dziejów państwa odgrywającego wciąż istotną rolę na arenie światowej. Wszystkim, wyposażonym w wiedzę zawartą w omawianym dziele, znacznie łatwiej i przyjemniej będzie poruszać się wśród skomplikowanych problemów i „zasadzek” czyhających na ścieżkach pracy badawczej nad bogatą spuścizną narodu rosyjskiego.

Maria Dębowska [Recenzja]: *Yearbook Polish American Archives. Rocznik Archiwum Polonii*, vol. 1:2003, *The Central Archives of American Polonia in Orchard Lake*, Orchard Lake, Michigan – Częstochowa 2003, s. 325, ISBN 0-9701373-3-8.

Rocznik Archiwum Polonii jest kolejną inicjatywą wydawniczą ks. dr. Romana Nira, dyrektora Archiwum Polonii w Orchard Lake (Michigan) w Stanach Zjednoczonych Ameryki, który w 2004 roku obchodził czterdziestolecie święceń kapłańskich. W czasie swojej długoletniej pracy na tym stanowisku (od lipca 1978 r.) podległe mu archiwum uczynił centralną placówką Polonii w USA zajmującą się gromadzeniem, opracowywaniem i udostępnianiem materiałów archiwalnych. Pracownicy Archiwum prowadzą także własne badania naukowe, publikując swoje prace w różnych wydawnictwach w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej, a także w Polsce; m.in. na łamach „Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych”.

W 2000 roku Rada Naukowa Archiwum Polonii (nie podano składu Rady) podjęła decyzję wydawania „specjalistycznego czasopisma, poświęconego wyłącznie archiwistyce polonijnej”. Rezultatem tej decyzji jest pierwszy tom Rocznika Archiwum Polonii za 2003 rok (wydrukowany w Polsce). Jak można zorientować się ze stopki redakcyjnej, jest to organ Centralnego Archiwum Polonii Amerykańskiej w Orchard Lake. Wydawcą i redaktorem jest ks. Roman Nir.

Inicjatorzy tego wydawnictwa postawili przed sobą cel ogłaszania drukiem prac z zakresu: organizacji i metodyki opracowywania polonijnych materiałów archiwalnych, archiwoznawstwa polonijnego, działalności archiwów polonij-